

УДК 316.6+168.522

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.2.6>

Атаманюк Зоя Миколаївна

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7299-409X

ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРАКТИКИ І СВОБОДУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Актуальність проблеми. У статті розглядається вплив цінностей особистості на економічну поведінку та реалізацію свободи в сучасному суспільстві. Особливу увагу приділено трансформації ціннісної сфери в умовах криз, зокрема воєнних, що спричиняють переоцінку життєвих пріоритетів і зміну поведінкових стратегій.

Метою статті є аналіз трансформації ціннісної сфери особистості в умовах кризових ситуацій, а також визначення впливу цих змін на економічну поведінку людини, процес економічної соціалізації та реалізацію економічної свободи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення наукових підходів до дослідження ціннісної сфери особистості; порівняльний метод – для зіставлення різних наукових концепцій (Маслоу, Франкл, Шварц тощо); системний підхід – для розгляду цінностей як цілісної структури, що впливає на поведінку; узагальнення та інтерпретація – для формування висновків щодо впливу кризи на цінності та економічну поведінку; теоретичне моделювання – для опису взаємозв'язку між цінностями, економічною соціалізацією та економічною свободою.

Результати. Проаналізовано основні напрями досліджень цінностей, які стосуються їх змін у кризових ситуаціях, впливу на психологічний стан особистості та ролі у подоланні труднощів. Розкрито співвідношення між соціальними нормами та внутрішніми цінностями, що визначають саморегуляцію поведінки та рівень особистісної зрілості. Окреслено значення екзистенціальних цінностей як внутрішнього орієнтира, що формується через осмислення сенсу життя. Висвітлено концепцію «економічної людини» та доведено, що економічна поведінка не є виключно раціональною, а залежить від ціннісних орієнтацій, емоційного інтелекту та установок щодо грошей. Розглянуто феномен економічної соціалізації як процесу інтеграції індивіда в економічні відносини та підкреслено його значення для розвитку сучасного суспільства. Окремо проаналізовано сутність економічної свободи, її складові та роль у забезпеченні можливостей для самореалізації особистості. Зроблено висновок про необхідність гармонійного поєднання особистісних цінностей і суспільних норм.

Ключові слова: цінності, криза, економічна поведінка, економічна соціалізація, економічна свобода, економічні практики.

Вступ. Ціннісна сфера особистості, хоч і виступає відносно стійким чинником, що визначає поведінку людини, водночас є динамічною та здатною змінюватися. Особливо помітною ця мінливість стає в періоди криз. Криза як поширене явище може суттєво впливати на систему цінностей індивіда, спричиняючи їх переосмислення, трансформацію або зміну життєвих пріоритетів. Окрім цього, вона може викликати перегляд усталених цінностей і стимулювати пошук нових способів адаптації до нових умов. У контексті дослідження змін ціннісної сфери в кризових ситуаціях варто відзначити праці таких науковців, як Р. Дарендорф, А. Маслоу, О. Музика, М. Рокич, Г. Чайка, В. Франкл, Л. Хорлінг, Ш. Шварц та інші.

Метою статті є аналіз трансформації ціннісної сфери особистості в умовах кризових ситуацій, а також визначення впливу цих змін на економічну поведінку людини, процес економічної соціалізації та реалізацію економічної свободи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення наукових підходів до дослідження ціннісної сфери особистості; порівняльний метод – для зіставлення різних наукових концепцій (Маслоу, Франкл, Шварц тощо); системний підхід – для розгляду цінностей як цілісної структури, що впливає на поведінку; узагальнення та інтерпретація – для формування висновків щодо впливу кризи на цінності та економічну поведінку; теоретичне моделювання – для опису взаємозв'язку між цінностями, економічною соціалізацією та економічною свободою.

Результати дослідження: Дослідження ціннісної сфери особистості та її змін у кризових умовах умовно можна поділити на кілька основних напрямів.

Перший напрям зосереджений на виявленні трансформацій у системі цінностей під час кризових періодів. Зокрема, дослідження (О. Музика, Г. Чайка) свідчать, що в умовах кризи люди схильні переглядати свої цінності та переоцінювати їх значущість. Наприклад, у кризових ситуаціях може зростати орієнтація на матеріальні аспекти життя, тоді як такі цінності, як духовність, творчість чи саморозвиток, відходять на другий план. В умовах воєнної кризи особливо посилюється зосередженість на базових матеріальних потребах, що пов'язано з прагненням до фізичного виживання. [12, с. 99].

Другий напрямок досліджень пов'язаний з вивченням того, як зміни в системі цінностей особистості впливають на її психологічний стан і поведінку (А. Маслоу, Ш. Шварц). Наприклад, люди, які в період кризи надають велике значення матеріальним цінностям, можуть відчувати більш високий рівень стресу і тривоги, а також проявляти більш агресивну поведінку по відношенню до інших індивідів, яка раніше їм була абсолютно нехарактерна [6, с. 302].

Третій напрямок досліджень пов'язаний з вивченням того, які цінності та життєві пріоритети допомагають людям подолати кризові ситуації. Наприклад, дослідження (Р. Дарендорф, В. Франкл) показують, що люди, які надають велике значення сім'ї, друзям і соціальній підтримці, краще управляють стресом і тривогою в період кризи [1, с. 90].

Узагальнюючи відповідні дослідження в цій галузі можна зазначити, що в умовах кризи особистісні цінності людей переважно змінюються. Це означає, що криза може стати трансформаційним досвідом, котрий формує нові ситуації існування та розвитку індивіда, «кидаючи виклик» переконанням і пріоритетам особистості [2, с. 166].

Отож, слід зауважити, що не усі особи зазнають змін у власній системі цінностей під час кризи, зокрема і воєнної. Проте для тих, у кого такі переміни відбуваються, це може стати важливим кроком до особистісного зростання та більш усвідомленого й змістовного життя.

Цінності та норми – це дві сторони однієї медалі, часто настільки близькі, що їх можна сплутати, особливо коли йдеться про правила, що керують суспільством. Соціологи навіть говорять про «цінності-норми», розглядаючи норму як конкретне втілення цінності. Однак, норми – це ніби зовнішні маяки, що вказують шлях, походючи з давніх традицій, моральних заповідей, релігійних настанов чи законів. Ми мусимо слідувати цим маякам, навіть якщо їхній сенс залишається для нас незрозумілим або суперечить нашим бажанням. Цінність же – це внутрішній компас, який людина налаштовує сама, керуючись своїми почуттями та переконаннями. Це її власна духовна енергія, а не зовнішній диктат. Тому в душі кожної людини існують два рівні орієнтирів: зовнішній, представлений суспільними нормами, які оточують нас з перших днів життя і можуть бути як опорою, так і тягарем для нашого зростання, та внутрішній, що складається з наших особистих цінностей. Ці два регулятори – зовнішні правила та внутрішні переконання – працюють разом, доповнюючи один одного. Розуміння цієї різниці – це не просто гра слів, а ключ до того, щоб ефективно керувати собою та розвиватися як особистість.

Спираючись на результати наукових досліджень, можна узагальнити найтипівіші зміни в системі особистісних цінностей у період кризи:

1. Переорієнтація пріоритетів: у кризових умовах люди схильні переглядати значущість різних аспектів життя. Наприклад, якщо раніше кар'єра мала вищий пріоритет, ніж сім'я, згодом людина може змінити ці установки й приділяти більше уваги близьким та родинним зв'язкам.

2. Зростання емпатії: складні життєві обставини часто сприяють посиленню співпереживання. Люди починають більше дбати про інших і менше концентруються виключно на власних інтересах.

3. Формування стійкості: досвід переживання кризи може підвищити психологічну витривалість, допомагаючи особистості краще долати труднощі в майбутньому. З'являється відчуття внутрішньої сили та здатності адаптуватися до змін.

4. Переосмислення життєвих орієнтирів: криза здатна поставити під сумнів попередні переконання, очікування та плани, що веде до зміни життєвої позиції. У результаті можуть формуватися нові цінності й пріоритети, які відображають інший, інколи принципово відмінний, погляд на життя.

5. Підвищення цінності життя: пережиті труднощі часто спонукають більше цінувати саме життя, а також людей поруч. Це може змінити співвідношення між термінальними та інструментальними цінностями, надаючи більшого значення стосункам і життєвому досвіду порівняно з матеріальними благами.

Взаємодія між індивідами є критично важливим чинником у процесі соціалізації та виховання, який спрямований на формування системи цінностей та здатності до саморегуляції. Важливою цінністю є розуміння необхідності дотримання суспільних норм, але також і здатність критично оцінювати ті з них, що перешкоджають розвитку суспільства або обмежують свободу особистості. Те, чи стане норма особистісною цінністю, залежить від комплексної взаємодії індивіда та культурного середовища. Саморегуляція поведінки, коли діяльність особистості відповідає її ціннісним орієнтаціям та підпорядкована прийнятим нормам, є однією з фундаментальних ознак особистості. Навіть найавтономніша особистість мусить дотримуватися певних правил для забезпечення спільного існування, оскільки свобода кожного має бути обмежена свободою інших. Інакше, поведінка може набути асоціального характеру, а свобода перетворитися на свавілля. Тому суспільство зацікавлене в тому, щоб якомога більше норм інтегрувалися в особистісну систему цінностей, що призводить до добровільного та свідомого прийняття.

Внутрішній ціннісний вимір особистості складається з тих цінностей, які були глибоко осмислені та інтегровані в її свідомість. Це, насамперед, цінності, що стосуються фундаментальних питань буття та сутнісної природи людської активності – так звані «екзистенціальні цінності». Вони мають низку специфічних рис:

1. Інтроексплективно-діалогічний характер: Їхнє формування та прояв відбувається через внутрішнє осмислення та діалог із самим собою.

2. Інтегральна динамічність: Екзистенціальна цінність є інтегративною, що породжує рухливу, динамічну ієрархію.

3. Інтравертна орієнтація: На відміну від екстравертних форм ціннісної свідомості (моральної, естетичної, політичної), які виражають ставлення суб'єкта до зовнішнього світу (інших людей, об'єктів, суспільства), визначення сенсу життя є інтравертною спрямованістю. Суб'єкт самостійно конструює цей зміст. У цьому контексті слушним є твердження В. Франкла: «совість – це орган смислу» [1].

Економічна теорія, як і будь-яка інша суспільна наука, вивчає людську поведінку. Для цього економісти протягом століть прагнули сформулювати формалізований опис, який би характеризував основні властивості та спосіб дій економічних агентів у їхній взаємодії з іншими учасниками економічного процесу. Саме тому ще з моменту свого виникнення економічна теорія спиралася на концепцію «економічної людини», яка представляє суб'єкта, що в умовах ринку вступає у різноманітні форми взаємодії з іншими суб'єктами. Ця модель була розроблена з метою аналізу проблем вибору і мотивації, які виникають у процесі фінансово-господарської діяльності індивіда. При цьому основним об'єктом дослідження виступав кінцевий результат здійсненого вибору [10, с. 71–79].

Відправною точкою для створення концепції «економічної людини» стали праці англійських класичних економістів, зокрема Адама Сміта. Учений сформулював ідею про те, що егоїзм може бути продуктивним за умови його реалізації в межах ринкових відносин. «Економічна людина» у розумінні Сміта мала такі ключові риси: індивідуальний інтерес є основною мотивацією економічної поведінки; особисті інтереси гармонійно узгоджуються з суспільними завдяки дії механізму «невидимої руки ринку»; економічний суб'єкт є обізнаним та здатним приймати раціональні рішення у власних господарських справах; головною метою економічної діяльності виступає максимізація прибутку з урахуванням нематеріальних аспектів, що впливають на добробут.

Суттєвим джерелом ідеї моделі «економічної людини» став етичний утилітаризм Джеремі Бентама, який стверджував, що мораль здатна бути точною наукою, своєрідною «моральною арифметикою». В її основі лежить прагнення людини до отримання задоволень і уникнення страждань. Бентам припускав, що індивід може кількісно оцінювати рівень будь-якого задоволення чи страждання, позначаючи їх числовими величинами. Після цього людині залишається обрати ту модель поведінки, яка дозволяє максимізувати арифметичну різницю між задоволенням і стражданням [11].

Економічна поведінка людини є результатом складної взаємодії її глибинних цінностей, установок щодо грошей та рівня емоційного інтелекту. Ці внутрішні чинники слугують індикаторами того, чи буде людина ефективно керувати своїми фінансами, чи, навпаки, схильна до ризикованих дій. Вони визначають, як людина інтерпретує символічне значення грошей, як реагує на фінансовий стрес та які стратегічні рішення приймає. Формування психологічного портрету особистості відбувається під впливом її особистісних цінностей та здатності до управління власними емоціями. Вивчення людської економічної поведінки базується на кількох взаємопов'язаних теоретичних концепціях. Ключовим у цьому підході є розуміння того, що процес прийняття фінансових рішень не обмежується лише раціональними міркуваннями, а значною мірою залежить від внутрішніх психологічних структур: цінностей, переконань, установок та емоційних реакцій. У рамках цієї моделі ставлення до грошей та ціннісні орієнтації розглядаються як найважливіші соціально-психологічні фактори, що регулюють поведінку людини у фінансовій сфері [10, с. 74].

Інтерес до вивчення економічної соціалізації з боку зарубіжних і вітчизняних учених виник майже одночасно. Перешкоди виникають одразу ж при намаганні дати чітке визначення економічної соціалізації.

З нашої точки зору, соціалізація економічних відносин виступає одним з основних напрямів розвитку сучасного суспільства в умовах становлення постіндустріального господарського укладу. В узагальненому виді соціалізацію економіки можна представити як процес інтеграції приватного та суспільного секторів, в рамках якого у виробничій діяльності формується пріоритет розвитку людини й умов її життєдіяльності. Вона є найважливішим етапом розвитку економічної системи, по мірі завершення якого економіка характеризується високою соціальною орієнтованістю. Основними напрямками, які необхідно стимулювати державі в даному процесі, є: соціалізація власності, пом'якшення соціальної диференціації й гуманізація праці.

Хоча чіткого, загальноприйнятого визначення економічної соціалізації немає, існує загальне розуміння цього процесу. По суті, це навчання людей взаємодії з економікою: як управляти фінансами, брати кредити, заощаджувати, купувати, реагувати на рекламу та розуміти ширшу роль економіки. Тому економічну соціалізацію в суспільстві необхідно глибоко і всебічно вивчати.

У сучасному світі, з появою нових соціально-економічних відносин, саме економічна соціалізація найкраще відображає складність формування особистістю своїх зв'язків із суспільством. Це означає, що дослідження економічної соціалізації мають не лише практичну цінність, але й значний теоретичний потенціал. Важливо виявляти зміст та чинники економічної соціалізації, які можуть змінюватися залежно від суспільного устрою та його соціально-економічної структури.

З нашої точки зору, соціалізація економічних відносин є ключовим напрямком розвитку сучасного суспільства, особливо в умовах постіндустріальної економіки. Узагальнено, соціалізація

економіки – це інтеграція приватного та суспільного секторів, де пріоритетом стає розвиток людини та її життєвих умов у виробничій діяльності. Це важливий етап розвитку економічної системи, який призводить до її високої соціальної спрямованості. Держава повинна стимулювати такі напрямки, як соціалізація власності, зменшення соціальної нерівності та гуманізація праці.

Сучасні українські дослідження наголошують на багатовимірності грошових установок, пов'язуючи їх з емоційною регуляцією, символічним представленням і внутрішніми системами цінностей [3, с. 49–59; 4, с. 53–64).

Віра в те, що гроші виступають джерелом влади, стабільності чи добробуту, має не лише практичний, а й глибоко ідентифікаційний характер, тісно пов'язаний із самооцінкою. Така система переконань, особливо якщо вона формується в юності, впливає не лише на споживчі звички, а й на ширші життєві рішення та психологічне благополуччя.

Економічна свобода – це фундаментальне право людини самостійно розпоряджатися своєю працею, майном та фінансами. Її сприйняття варіюється від повної підтримки вільного ринку до вимог державного регулювання. Розуміння цього явища спирається на базові принципи, ключові складові та оцінку в сучасному суспільстві.

Економічна свобода спирається на чотири стовпи, які визначають сприятливість бізнес-середовища в державі:

- Гарантія приватної власності: Міцні правові норми, що захищають майно та здобутки від незаконного посягання.
- Право на вибір: Можливість обирати професійний шлях, засновувати власну справу, наймати персонал та самостійно встановлювати ціни.
- Відкритість торгівлі та інвестицій: Мінімальні перешкоди для міжнародного обміну товарами та переміщення капіталу.
- Мінімальна роль держави: Низькі податки, відсутність надмірної бюрократії та корупційних схем [9].

Криза в національній економіці негативно позначається на інноваційному підприємстві та біржовій діяльності. Однією з причин є зменшення кількості кваліфікованих кадрів, які могли б втілювати інноваційні задуми. Тому науковці все більше уваги приділяють тому, як держава може сприяти створенню умов для економічної свободи та лібертаріанства в Україні, що, в свою чергу, стимулюватиме розвиток біржової діяльності, торгівлі та інноваційного підприємства [8, с. 92].

Економічна свобода означає здатність людини самостійно приймати рішення щодо управління своїми фінансами, розподілу витрат і здійснення інвестицій. Як виглядає високий рівень економічної свободи на практиці? Це ситуація, коли ви без надмірної бюрократії можете заснувати власну справу, вільно інвестувати в різні активи, безперешкодно проводити міжнародні фінансові операції та бути впевненими в тому, що ваше право власності перебуває під надійним захистом. Цікаво зазначити, що економічна свобода значною мірою визначає ваші можливості для інвестування. У країнах із високим її рівнем жителі мають широкий доступ до різноманітних інструментів інвестування: від банківських депозитів і акцій до інвестування у нерухомість чи енергетичні проекти. У таких умовах процес інвестицій є прозорим, а права інвесторів надійно гарантуються [5, с. 92–108].

Економічна свобода означає здатність людини самостійно приймати рішення щодо управління своїми фінансами, розподілу витрат і здійснення інвестицій. Як виглядає високий рівень економічної свободи на практиці? Це ситуація, коли ви без надмірної бюрократії можете заснувати власну справу, вільно інвестувати в різні активи, безперешкодно проводити міжнародні фінансові операції та бути впевненими в тому, що ваше право власності перебуває під надійним захистом. Цікаво зазначити, що економічна свобода значною мірою визначає ваші можливості для інвестування. У країнах із високим її рівнем жителі мають широкий доступ до різноманітних інструментів інвестування: від банківських депозитів і акцій до інвестування у нерухомість

чи енергетичні проекти. У таких умовах процес інвестицій є прозорим, а права інвесторів надійно гарантуються.

Висновки. Отже, цінності особистості відіграють визначальну роль у формуванні поведінки людини, зокрема в економічній сфері та реалізації її свободи. У кризових умовах вони зазнають трансформацій, що впливає на життєві пріоритети, психологічний стан і прийняття рішень. Взаємодія внутрішніх цінностей і зовнішніх соціальних норм забезпечує баланс між індивідуальною свободою та суспільною відповідальністю. Водночас економічна поведінка людини не є суто раціональною, а значною мірою визначається її ціннісними орієнтаціями, установками та рівнем соціалізації. Таким чином, формування зрілої системи цінностей і розвиток економічної свободи є важливими передумовами гармонійного розвитку особистості та сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Frankl V. Man's Search for Meaning. Boston: Beackon Press, 2006. 184 p., c. 90.
2. Horlings L. G. The inner dimension of sustainability: personal and cultural values, Current Opinion in Environmental Sustainability. 2015. Vol. 14. pp. 163–169.
3. Карамушка, Л. М., Креденцер, О. В., Паршак, О. В. Основні тенденції розвитку психології грошей у зарубіжній та вітчизняній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2020. № 4(21), С.49-59. DOI <https://doi.org/10.31108/2.2020.4.21.5>
4. Кряж І. В. Шкала віри в силу грошей. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2023. № 75. С. 53-64. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2023-75-07>
5. Левін Р., Яценко Г. Ставлення українців до економічної свободи. *Економіка України*. 2024. № 67(1), с. 92-108. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.092>
6. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : монографія / За ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К.: 2015. 356 с.
7. Малий І. Й. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України : монографія. Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2015. 273 с.
8. Маркович І. Методологічні підходи до визначення рівня економічної свободи країни. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 1(40). С. 92–100.
9. Москаленко В. В., Шайгородський Ю. Ж., Міщенко О. О. Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект [монографія]. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій». 2012. 348 с.
10. Петінова О.Б. Економічна соціалізація як соціогуманітарний габітус економічної людини. *Наукове пізнання : методологія та технологія*. 2018. № 2 (41). С. 71–79.
11. Пігуль Н. Г. Основи функціонування соціальної сфери. *Науковий вісник олтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1 (56). С. 46–50.
12. Чайка Г. В. Ціннісно-смысловая сфера у кризові періоди розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2015. Т. 9, Вип. 6, с. 93–101.

REFERENCES

1. Frankl, V. Man's Search for Meaning. Boston: Beackon Press, 2006. 184 p., c. 90. [in English].
2. Horlings, L. G. The inner dimension of sustainability: personal and cultural values, Current Opinion in Environmental Sustainability. 2015. Vol. 14. pp. 163–169. [in English].
3. Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Parshak, O. V. Osnovni tendentsii rozvytku psykhologii hroshei u zarubizhnii ta vitchyzniani psykhologii. [Main trends in the development of the psychology of money in foreign and domestic psychology]. *Orhanizatsiina psykhologiiia. Ekonomichna psykhologiiia*. 2020. № 4(21), S. 49–59. DOI <https://doi.org/10.31108/2.2020.4.21.5> [in Ukrainian].
4. Kriazh, I. V. Shkala viry v sylu hroshei. [Scale of belief in the power of money]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Psykhologiiia»*. 2023. № 75. S. 53–64. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2023-75-07> [in Ukrainian].
5. Levin, R., Yatsenko, H. (2024). Stavlennia ukraintsiv do ekonomichnoi svobody. [Attitude of Ukrainians to economic freedom]. *Ekonomika Ukrainy*. № 67(1), S. 92–108. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.092>) [in Ukrainian].

6. Liudskiyi rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt : monohrafiia [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect: monograph]./ Za red. E. M. Libanovoi; In–t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. K.: 2015. 356 s. [in Ukrainian].

7. Malyi, I. Y. (2015). Instytutysiini transformatsii sotsialno–ekonomichnoi systemy Ukrainy : monohrafiia. [Institutional transformations of the socio-economic system of Ukraine: monograph]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy», 273 s. [in Ukrainian].

8. Markovych, I. (2013). Metodolohichni pidkhody do vyznachennia rivnia ekonomichnoi svobody krainy. [Methodological approaches to determining the level of economic freedom of the country]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. №1(40). s. 92–100. [in Ukrainian].

9. Moskalenko, V. V., Shaihorodskiy, Yu. Zh., Mishchenko, O. O. (2012). Ekonomichna kultura osobystosti: sotsialno-psykholohichni aspekt [monohrafiia]. [Economic culture of the individual: socio-psychological aspect [monograph]]. K.: Vyd-vo «Tsentr sotsialnykh komunikatsii». 348 s. [in Ukrainian].

10. Petinova, O.B. (2018). Ekonomichna sotsializatsiia yak sotsiohumanitarnyi habitus ekonomichnoi liudyny. [Economic socialization as a socio-humanitarian habit of an economic person]. *Naukove piznannia : metodolohiia ta tekhnolohiia*. No 2 (41). S. 71–79. [in Ukrainian].

11. Pihul, N. H. (2013). Osnovy funktsionuvannia sotsialnoi sfery. [Fundamentals of the functioning of the social sphere. Scientific Bulletin of the Oltava University of Economics and Trade]. *Naukovyi visnyk oltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia «Ekonomichni nauky»*. № 1 (56). S. 46–50. [in Ukrainian].

12. Chaika, H. V. (2015). Tsinnisno-smyslova sfera u kryzovi periody rozvytku osobystosti. [Value-meaning sphere in crisis periods of personality development]. *Aktualni problemy psykholohii*. Kyiv, T. 9, Vyp. 6., S. 93–101. [in Ukrainian].

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Philosophical and Sociological Studies and Sociocultural Practices
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

26 Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7299-409X

PERSONAL VALUES AND THEIR IMPACT ON ECONOMIC PRACTICES AND FREEDOM IN THE MODERN WORLD

Relevance of the issue. *This article examines the influence of personal values on economic behaviour and the exercise of freedom in contemporary society. Particular attention is paid to the transformation of the value sphere in times of crisis, particularly military crises, which lead to a reassessment of life priorities and a change in behavioural strategies.*

The aim of the article is to analyse the transformation of the value sphere of the individual in crisis situations, as well as to determine the impact of these changes on human economic behaviour, the process of economic socialisation and the realisation of economic freedom.

Research methods. *To achieve the set objective, a range of general scientific and specialised methods were employed, including: analysis and synthesis – to summarise scientific approaches to the study of the individual's value sphere; the comparative method – to contrast various scientific concepts (Maslow, Frankl, Schwartz, etc.); the systems approach – to consider values as a holistic structure influencing behaviour; generalisation and interpretation – to draw conclusions regarding the impact of the crisis on values and economic behaviour; theoretical modelling – to describe the interrelationship between values, economic socialisation and economic freedom.*

Results. *The main areas of research into values have been analysed, focusing on how they change in crisis situations, their impact on an individual's psychological state, and their role in overcoming difficulties. The relationship between social norms and internal values, which determine behavioural self-regulation and the level of personal maturity, has been explored. The significance of existential values as an internal guide, formed through the reflection on the meaning of life, is outlined. The concept of the 'economic man' is examined, and it is demonstrated that economic behaviour is not exclusively rational but depends on value orientations, emotional intelligence and attitudes*

towards money. The phenomenon of economic socialisation is examined as a process of integrating the individual into economic relations, and its significance for the development of modern society is emphasised. The essence of economic freedom, its components and its role in providing opportunities for personal self-realisation are analysed separately. A conclusion is drawn regarding the necessity of a harmonious combination of personal values and social norms.

Key words: *values, crisis, economic behaviour, economic socialisation, economic freedom, economic practices.*

Дата першого надходження статті до видання: 14.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026